

СИНТАКСИС ФАХОВОГО СТОМАТОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ: ДО НАЦІОНАЛЬНИХ ВИТОКІВ

SYNTAXIS OF PROFESSIONAL DENTAL DISCOURSE: TO THE NATIONAL BASIS

Лещенко Т.О.,

orcid.org/ 0000-0003-4682-3734

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри українознавства та гуманітарної підготовки

Української медичної стоматологічної академії

Бондар Н.В.,

orcid.org/ 0000-0002-6768-5863

кандидат філологічних наук,

викладач кафедри українознавства та гуманітарної підготовки

Української медичної стоматологічної академії

Жовнір М.М.,

orcid.org/0000-0001-8498-9802

кандидат філологічних наук,

викладач кафедри українознавства та гуманітарної підготовки

Української медичної стоматологічної академії

У праці зосереджено увагу на науковому стоматологічному дискурсі. Простежено недостатність потужної теоретико-методологічної наукової бази стоматологів, солідного фактажу і багаторічного досвіду роботи за фахом, довготривалої практичної й пошукової роботи для забезпечення належної подачі ними наукової інформації, її нормативно вмотивованого мовного оформлення. Проінтерпретовано умови унормування фахової мови стоматологів. Акцентовано на важливості оволодіння базовими нормами сучасної української мови й на значущості точного усвідомлення науковцем норм зразкового мововжитку у сфері науки загалом, стоматологом – у межах стоматології та медицини.

Указано на відмінність різножанрових зразків фахового стоматологічного наукового тексту: доповідей, лекцій, статей, монографій, посібників, довідників, підручників тощо – від дискурсивних взірців нормативності, стильової досконалості й термінологічної точності.

Досліджено стан дотримання синтаксичних норм у сфері стоматологічного дискурсу, оприявлено теоретико-методологічні основи нормування мови науки, вирізнено випадки неправильної і невмотивованої побудови синтаксичних конструкцій.

У статті проаналізовано пуристичні прояви на синтаксичному рівні, акцентовано на важливості послуговування вітчизняними науковцями національними, утрадиційненими синтаксичними моделями.

Увиразнено тенденцію до синтезації синтаксичних конструкцій. У праці акцентовано на загальній невнормованості фахової мови стоматологічної галузі. Умотивовано доцільність аналізу відповідності мови стоматологічних праць базовим комунікативним якістьям української мови.

Крім цього, вирізнено й охарактеризовано випадки неправильного і недоречного вживання мовних одиниць у фаховому мовленні стоматологічної галузі. Умотивовано доцільність аналізу відповідності стоматологічного наукового мовлення базовим комунікативним якістьям мовлення.

Ключові слова: науковий стиль, науковий текст, синтаксис, синтаксична норма, стоматологічний дискурс.

The article provides an attempt to reveal and analyze scientific dental discourse. Not only factual accuracy and scrupulousness of a scientist testify to his high professionalism and professional competence is important. It was convinced that the level of mastery of language skills greatly influences the adequacy of the perception of information in general and the popularization of their scientific ideas, interpretations and theories.

There was also indicated on necessity of providing the opportunity for the author-scientist to understand clearly and precisely the standards of language use in science in general, and for dentists primarily within the framework of dentistry and medicine. The conditions of normalization of the professional language of dentists were interpreted.

The first step on the way to overcoming linguistic inferiority is to master the norms of the Ukrainian language. The multi-genre forms of the scientific text – reports, lectures, articles, monographs, manuals, reference books, etc., cannot be considered models of a standard, stylistic perfection, and terminological certainty.

The conditions of following of syntactic norms of dental discourse were investigated, theoretical and methodological bases of norming of language of science were shown, the examples of incorrect and unmotivated syntactic constructions were determined.

The purist manifestations on the syntactic level, the importance of serving national scientists with traditional, syntactic models were analyzes and emphasizing in this article.

The tendency to synthesize syntactic constructions was expressed. The work focuses on the general irregularity of the professional language of the dental industry. The necessity of analyzing the correspondence of the dental works language to the basic communicative qualities of the Ukrainian language was shown.

In addition, the article characterizes cases of incorrect and irrelevant use of language units in professional texts in the dental field and justifies the analysis of dental scientific language correspondence to the basic communicative features of the language.

Key words: scientific style, scientific text, syntax, syntactic norm, dental discourse.

Постановка проблеми. Особливості розвитку наукової мови стоматологічного дискурсу, її вношення, відповідно, якість, – не тільки цікаві, а й нагальні проблеми на сучасному лінгвальному обширі. Стрімкий розвиток стоматологічної сфери стимулює виражальні можливості мови, тому наразі особливої уваги у цьому аспекті потребують наукові медичні тексти, які в новітній інформаційній парадигмі помітно еволюціонують. Інтерпретація словоформи в неправильній, чужорідній синтаксичній ролі – одна з гострих проблем функційної лінгвістики, оскільки питомі одиниці синтаксичного рівня належать до яскравих, вагомих виразників національної специфіки мови. Обов'язок кваліфікованого спеціаліста будь-якої галузі – правильне послуговування власне українськими національними синтаксичними засобами, доцільний і виправданий розподіл змістового навантаження між частинами речення, оскільки вміння конструювати текст оприявлює не тільки науковий, а й культурний вектор логічного мислення фахівця. На жаль, стоматологи, «дошукуючись причин появи, особливостей діагностики, дієвих алгоритмів лікування і профілактики певної хвороби, зазвичай забувають про потребу втілення своїх ідей в адекватні мовні форми» [4, с. 5], а це прискорює стихійний процес утвердження наукоподібності стоматологічних праць. Реанімування національно специфічних синтаксичних одиниць і моделей, сприяння формуванню у стоматологів стилістичного чуття зумовлюють актуальність пропонованої розвідки.

Мета нашого дослідження – оприявити формалізацію семантики у слові на синтаксичному рівні. Основні **завдання:** висвітлити теоретико-методологічні основи нормування мови науки; репрезентувати зразкові синтаксичні норми у сфері стоматології, вивірені часом; вирізнити неправильні й невмотивовані синтаксичні конструкції.

Виклад основного матеріалу. Аналіз зразків стоматологічного дискурсу засвідчив не тільки їхню стильову недосконалість, а й нехтування узвичаєними граматичними, синтаксичними нормами, що порушує стрункість, простоту викладу думки. Так, досліджувані дискурсивні зразки стоматологічних текстів рясніють невластивими

для української мови формами активних дієприкметників: *Причиною розвитку хронічного катарального папіліту є тривала дія місцевих подразнюючих факторів; Дендритна клітина може виконувати антигенпрезентуючу функцію; Усунення місцевих сприяючих чинників проводять лише після зменшення або усунення запальних явищ у слизовій оболонці ясен; різні групи антисептиків: рослинного походження, хлорвміщуючі детергенти (хлоргексидин, гекситидин, мірамістин), хлорвміщуючі феноли (триклозан); Ротова рідина – це каламутна, в'язка, трохи опалесціуюча рідина без запаху, із густиною 1,001–1,0017; За даними узагальнюючої доповіді ВООЗ, хронічний гінгівіт в Європі виявлено майже у 80% дітей (три варіанти одонтобластів: 1) одонтоцит (низькодиференційований одонтобласт), 2) дозріваючий одонтобласт; реакції з боку тканин, оточуючих ділянки некрозу; чищення внутрішньоротової тяги при переломах щелеп, ортопедичних, ортодонтичних та шинуючих зуби та ін.*

Порушення граматичних норм збіднює стиль викладу, засмічує лексемний овид української мови синтаксичними росіянізмами. Натомість є багато способів уникнення конструкцій з активними дієприкметниками теперішнього часу. Подеколи активний дієприкметник доречно замінити прикметником із суфіксом -альн: *дія місцевих подразнювальних (а не «подразнюючих») факторів.* Виправданою є й заміна однокореневим прикметником: *Дендритна клітина може виконувати антигенпрезентативну (а не «антигенпрезентуючу») функцію; хлоровмісні (а не «хлорвміщуючі») детергенти; Ротова рідина – це каламутна, в'язка, трохи опалесценційна (а не «опалесціуюча») рідина без запаху, що закономірно, оскільки прикметник є похідним від іменника опалесценція – «розсіяння світла каламутними розчинами (здебільшого колоїдів) з утворенням різних його відтінків» [5, с. 482].*

Серед частотних способів заміни активного дієприкметника – використання іменників (*За даними узагальнень (а не «узагальнюючої») доповіді ВООЗ) та підрядних речень: одонтобласт, що дозріває (а не «дозріваючий»); реакції з боку тканин, що оточують (а не «оточуючих»)*

ділянки некрозу; при переломах щелеп, ортопедичних, ортодонтичних та конструкцій, що шинують зуби (а не «шинуючих зуби конструкцій»).

Поширена стилістична помилка зразків стоматологічного дискурсу – використання синтаксичних конструкцій із дієсловами на *-ся*, де підмети виражені займенниками *що*, *який*. Замість помилкової конструкції *Карієс зубів (caries dentis) – патологічний процес, що виявляється після прорізування зубів* потрібно вжити зворот із пасивним дієприкметником: *Карієс зубів (caries dentis) – патологічний процес, оприявлений (виражений) після прорізування зубів*. Якщо така заміна неможлива, то перевагу слід віддати активним синтаксичним моделям, що відтіняють власне український національний колорит: *Для ранньої діагностики карієсу фісур успішно використовують (а не «використовуються») електрометричні способи; фізіологічна незрілість організму дитини, виражена (а не «що проявляється») незрілістю основних адаптивних систем, супроводжувана (а не «супроводжується») порушенням процесів формування, мінералізації*.

Підкреслимо, що вживання пасивних конструкцій із дієсловами на *-ся* – ненормативне для синтаксису української наукової мови, на чому неодноразово наголошують лінгвісти [6, с. 106; 8, с. 17; 3, с. 24].

У сучасних працях такі конструкції зовсім вилучено з парадигми пасивних [2, с. 243].

Домінантне місце посіли предикативні форми на *-но*, *-то* як специфічна риса українського синтаксису, засвідчена тривалою традицією вживання [1, с. 278–279].

Такі моделі акцентують на результативності дії, а не на виконавцеві. Тому замість неправильної конструкції *виявляються такі карієсогенні фактори, як стан гігієни порожнини рота, кислотна резистентність емалі* слід уживати: *виявлено такі карієсогенні фактори, як стан гігієни порожнини рота, кислотну резистентність емалі...*

За походженням предикативні форми на *-но*, *-то* – пасивні дієприкметники минулого часу, тому вживання у сполучі з ними дієслова *бути* зайве: *Суттєвої різниці у вмісті неорганічного фосфору у ротовій рідині дітей, в залежності від інтенсивності карієсу, автором не виявлено (а не «виявлено не було»)*.

Для мовної практики початку ХХІ ст. характерні новітні тенденції щодо вживання конструкцій із предикативним називним і предикативним орудним та експлікованою дієслівною зв'язкою *бути* в теперішньому часі. М.Ф. Сулима та І.І. Огієнко форму *є + О.в* вважали полонізмом, у деукраїні-

заційний період полонізмом детермінували вже форму *є + Н.в.*, яку вже в першій третині ХХ ст. «більшість мовознавців кваліфікувала як іманентну синтаксичну особливість української мови» [7, с. 22]. Натепер, за твердженням С.В. Харченко, «на семантичний критерій розрізнення іменного складеного присудка з предикативним називним і предикативним орудним та з експлікованою дієслівною зв'язкою *бути* в теперішньому часі менше зважають», що посвідчує і багатство прикладів, якими рясніють дискурсивні зразки наукових текстів зі стоматології: *Важливими диференційовано-діагностичними ознаками в останньому випадку є низька ергічність запальної реакції з боку тканин; Між клітинами епітелію розташовані глікозаміноглікани, які є цементуючою речовиною і виконують захисну функцію під час дії бактерій і токсинів; Фісурний карієс в постійних зубах є найбільш поширеною формою карієсу в дитячому віці; одним із чинників росту захворюваності на карієс є погіршення соціально-економічних та екологічних умов в Україні; До безсумнівних факторів, які визначають ураженість карієсом, належить рівень вмісту фтору у зовнішньому середовищі, особливо у питній воді, що є основним джерелом його надходження в організм*. Зважаючи на те, що характерна риса української мови – тяжіння до економії мовних зусиль, слід все-таки уникати експлікації дієслівної зв'язки *бути* в теперішньому часі, при цьому надаючи перевагу предикативній конструкції *бути + Н.в.*, яку вважають національною особливістю українського синтаксису: *Важливі диференційно-діагностичні ознаки в останньому випадку – низька ергічність запальної реакції з боку тканин...; Фісурний карієс в постійних зубах – найбільш поширена форма карієсу в дитячому віці; один із чинників росту захворюваності на карієс – погіршення соціально-економічних та екологічних умов в Україні*.

Для наукових текстів властиве широке використання пояснювальних конструкцій ідентифікації понять. Досить часто подибуємо вживання словосполучки *являти собою* замість форми теперішнього часу дієслова-зв'язки *бути*: *слина, яка являє собою перенасичену кальцієм і фосфатом рідину і забезпечує «дозрівання» емалі та формує особливі властивості її поверхневого шару*. Вважаємо, що такі конструкції, укорінені під впливом російської мови, більш доречно замінити формою *є + Н.в.*, де дієслово-зв'язка виражена імпліцитно: *слина – перенасичена кальцієм і фосфатом рідина, що забезпечує «дозрівання» емалі та формує особливі властивості її поверхневого шару*.

Чимало помилок у мові наукових стоматологічних текстах можна пояснити калькуванням, синтаксичними росіянізмами. Розбіжність у варіантах керування, сполучуваності іменника й числівника негативно позначається на довершеності проаналізованих дискурсивних зразків: *На кожній половині щелепи розрізняють 2 різця, 1 ікло і 2 великих зуба; Верхні моляри мають три кореня; На ріжучому краї зазвичай помітні три горбка, які переходять у вигляді валиків на вестибулярну поверхню.* Такі синтаксичні моделі суперечать утрадиційним нормам українського синтаксису, оскільки у сполучі із числівниками *два, три, чотири* іменник має форму Н.в. мн.: *розрізняють 2 різці, 1 ікло і 2 великі зуби; Верхні моляри мають три корені; помітні три горбки.*

Небажані в українському науковому дискурсі росіянізми, скальковані конструкції, яких необхідно уникати, – *так – як, у більшості випадків: Часто він дає помилкові результати, так як середня товщина звичайного зуболікарського зонда, у більшості випадків, перевищує ширину гирла фісур.* Стилістично внормовані варіанти – *оскільки, позаяк, бо і здебільшого: Часто він дає помилкові результати, позаяк середня товщина звичайного зуболікарського зонда, здебільшого, перевищує ширину гирла фісур.* Такі ж зауваги і щодо вживання сполучника *як – так: Для раннього виявлення факторів ризику стоматологічних захворювань як у студентів, так і самими студентами у пацієнтів використовуються (правильно: використовують) набори інструментів для стоматологічного огляду; за наростання набряку слизової оболонки висипають елементи ураження, як у порожнині рота, так і на шкірі обличчя притривової ділянки.*

Суголосно сучасним тенденціям українського синтаксису такі конструкції доречно замінити на *і – і: Для раннього виявлення факторів ризику стоматологічних захворювань і у студентів, і студентами у пацієнтів використовують набори інструментів для стоматологічного огляду;*

висипають елементи ураження і в порожнині рота, і на шкірі обличчя.

У проаналізованих фрагментах стоматологічного дискурсу фіксуємо й автоматичне перенесення науковцями широкого спектра значень прийменника *-при* в російській мові на українські терени: *З огляду на строки фізіологічної резорбції визначаємо, що при хронічному запаленні в періодонті резорбція починається на 2,5–4,5 роки раніше; Крім цього, при загальному знеболенні зменшується слиновиділення. Санація дітей з субкомпенсованою та декомпенсованою формами активності карієсу при традиційному методі лікування (тобто без застосування загального знеболення) потребує в середньому 5–7 відвідувань.* Такі конструкції набули статусу табуїзованих. Натомість український синтаксис репрезентує широкий спектр можливостей: синонімічні прийменники, дієприслівникові звороти, розгорнуті конструкції: *З огляду на строки фізіологічної резорбції визначаємо, що під час хронічного запалення в періодонті резорбція починається на 2,5–4,5 роки раніше; Крім цього, під час загального знеболення зменшується слиновиділення; Санація дітей з субкомпенсованою та декомпенсованою формами активності карієсу за умов традиційного методу лікування (тобто без застосування загального знеболення) потребує в середньому 5–7 відвідувань.*

Висновки. Отже, процес унормування наукового синтаксису стоматологічної галузі потребує скрупульозного контролю науковою спільнотою. Аналіз дискурсивних фрагментів увиразнив тотальну внормованість наукового синтаксису стоматологічних праць. Значущість послугоування національними, утрадиційними синтаксичними моделями, логічність, стрункість вибудовування стоматологічного наукового дискурсу, тенденція до синтезації синтаксичних конструкцій – це міцне підґрунтя відродження національної ідентичності мови науки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арполенко Г.П. Односкладні речення. *Історія української мови. Синтаксис.* Київ, 1983. С. 231–290.
2. Городенська К. Дієслово. *Теоретична морфологія української мови: Академічна граматики української мови.* Київ, 2004. С. 217–298.
3. Куньч З., Голубінка Н. Пасивні дієслівні конструкції в українському науковому мовленні. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології».* 2004. Вип. 503. С. 24–27.
4. Лещенко Т.О., Жовнір М.М. Нагальні проблеми внормованості термінологічного інструментарію стоматологічної галузі. *Мова.* 2018. № 29. С. 5–11.
5. Нечволод Л.І. Сучасний словник іншомовних слів. 2007. 768 с.
6. Стельникович Г. Про пасивні конструкції в українській правничій мові. *Наук. зап. Вінниц. держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Серія: «Філологія».* 2000. Вип. 2. С. 103–106.
7. Харченко С.В. Синтаксичні норми української літературної мови ХХ – початку ХХІ ст.: становлення та кодифікація : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01. Київ, 2018. 39 с.
8. Ярема С. На теми української наукової мови. Львів. 2002. 44 с.